

**OSMANLI
TOPLUMUNDA
AILE**

İLBER ORTAYLI

ÖNSÖZ

Aile bir toplumun en muhafazakar, az değişen kurumlarından biridir ve Őimdi bu asırda değişmektedir, bu değişme sebebiyle "aile" kurumu kadar tarihçi araştırmalarını gerektiren bir konu yoktur.

ÇEKİRDEK AİLE

Öncelikle hane sayısını ele alalım. 17.yy'da tereke defterlerinden tespitlerden hareketle ortalama çocuk sayısının iki olduğu görülüyor. Genelde 18. ve 19.yy'da gayrimüslim ailelerde Müslümanlardan biraz daha çok çocuk sayısı vardır.(Nejat GÖYÜNÇ)

ÇEKİRDEK AİLE

Ermeni ve Türk aileleri arasındaki ırz ve namus mefhumları ve iki cins arasındaki ayrım yönündeki benzerlik başka hiçbir milletle mukayese edilemez. Rum – Ortodoks, Musevi ailelerde de bundan farklı değildir.

MILLET SİSTEMİ

Millet sistemi farklı dinden insanların evlilik ve akrabalık kurarak kaynaşmasına manidir ve her halk kendi kampında yetişmiştir; ama kültürel etkileşim ve hayatın temel kavramlarındaki benzerlik şaşılacak derecede yüksektir.

MAHALLE

Geleneksel Osmanlı şehirlerinde mahalle, henüz sınıf ve statü farklarının biçimlendirmedeği bir fiziki mekandır. Bir kimsenin bir mahalleye yerleşmesi için, mahalle sakinlerinden birinin ve imamın kefaleti şarttı. İmam böylece zincirleme olarak birbirine kefil olan mahalle halkının hepsine kefildir.

MAHALLE

Mahalle her evde bir «Demokles Kılıcı»'dır. Şehirlerdeki mahallelerde; itfaiye, temizlik, zabıta görevi komşularca hep birlikte yerine getirilmekteydi. Ancak 19.yy'da bu görevlere devletin el attığını göreceğiz. Ne var ki, devlet bu görevlere el attığı ölçüde, mahalle halkında bir gevşeklik ve hizmet ikileşmesinden doğan sorumsuzluk artmaya başladı.

OSMANLI AİLESİ

Türk hakimiyet telakkisine dayanan ve asırlar içinde yerleşen kanaatle, Osmanoğulları'na bir kutsallık atfedilmiştir. Hakimiyet onlardadır.

OSMANLI'DA HAREM

Harem-i Hümayun 'da cariyeler dairesinin girişindeki Arapça kitabenin Türkçesi“ Ey Allah'ım bizlere de hayırlı kapılar aç.” olup bu dilek bu müesseseyi bir parça anlatır.

EKBER VE ERŞED SİSTEMİ

Bu sistem padişahların tahsiline önemli ölçüde mani olmuştur. Mesela Sultan Reşad ki hafızası kuvvetli ve Farsçayı bu sayede iyi bildiği halde, coğrafyayı pek bilmezdi. Meriç ve Fırat'ın karıştığı noktayı soran şehzadelerde olmuştur.

ULEMA AİLELERİ

Bu zümrenin ilk nesilleri müreffeh ve zarif bir hayat sürmekteydi; fakat « **Beşik Uleması** » sistemiyle 17. ve 18. yy 'da ilmiye aileleri gerçekten irsiyet kazanmış hanedanlara dönüştü. 1702-1750'ler arasında görev yapan 30 şeyhülislam içinden 13'ü şeyhülislam çocuğu, 9'u yüksek rütbeli ulemanın çocuğu, 3'ü yüksek rütbeli kalemiye, biri tarikat şeyhinin, 4'ü halktan insanların çocuklarıdır.

ULEMA AİLELERİ

- ❖ Ulema yaş aralığı 15-20'dir.
- ❖ Kastlaşma ve servet birikimi başlamıştır.
- ❖ Ulema kızlarının bilgileri ve babaları tarafından şımartılmışlıkları meşhurdur.
- ❖ Genellikle Türk toplumunda ulema kızlarının eve kapalı oldukları yansıtılır ancak Türk toplumunda okumuş kadın öncülerin bu sınıftan çıktığı görülmektedir.
- ❖ Ulema kızlarının bir çoğu şairdir.

AILE HUKUKU

Çok yaygın bir kanaatin tersine, Osmanlı toplumunda 16.yy'da çok eşliliğin pek iltifat görmediği anlaşılıyor. Bazı seyyahlar da durumu gözlemlemişlerdir. Örneğin, 14.yy'da Türkiye'den geçen Alman Protestan papazı Solomon Schweigger: “**Türkler dünyaya, karılarına da onlara hükmeder**” der. Ayrıca “Türk kadını kadar gezeni, eğleneni yoktur” da demiştir.

AILE HUKUKU

Doğum olayı, aile kadar mahallede de kutlanan ve herkesi ilgilendiren bir olaydır. Bunlar mahalle ile ailenin birliğinin göstergesidir. Birlikte üreten geniş aile, birlikte tüketir. Bünyesinde üç kuşağın bütün üyelerini barındıran geniş ailenin kadınları birlikte diker, birlikte kışlık yiyeceğini hazırlar, birlikte gezilir ve eğlenilir. Çekirdek aile de ise karı-koca ve çocukların kendi dar aileleri için ayıracakları vakit ve enerji yoktur. Osmanlı toplumunda da bu tür aileyi ve ilişkiler sistemini değiştirecektir.

AILE HUKUKU

“Çok eşlilik yoktur. Herhalde bu işi denemiş, dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişlerdir. Boşanma pek görülüyor, çünkü erkek para ve eşya veriyor ve kız çocuk anneye veriliyor”

EVLENME

❖ Bir çok geleneksel toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ayrı dinden gruplar arasında evlenme pek azdı. Dini hükümler, Müslüman erkeğe bu hakkı vermekle birlikte, gayrimüslim cemaatler bu gibi gelişmeleri canla başla önlemekteydiler.

EVLENME

❖ Bütün geleneksel toplumlarda olduğu gibi 16.yy Osmanlı toplumunda da evlilik dışı ilişkiler tepki ile karşılanıyordu. Namus sözcüğünün Yunanca **Nomos** 'tan geldiğini hatırlamak, toplumların bu konudaki ortak tutumunu görmek için yeterlidir.

EVLENME

- ❖ Osmanlı'da bir genç kız baba evinden kaçıyor. Kız baba evinden; 17 bin akçe, on miskal altın, bir altın kuşak, bir frengi kaftan, bir altın zincir, ve bir altın levha alıp kaçmış.(Bu zenginlik miras kayıtlarında bile az görünen bir zenginliktir.) Kriminal tarih bazen sosyal iktisadi yaşam için umulmadık malzeme verir.

EVLENME

- ❖ Tek başına bu vaka dahi, bu küçük liman şehrinde (Rodoscuk), imparatorluğun bir çok şehrinde görülmeyen zenginliği ve sosyal ilişkileri göstermeye kafidir.

ÇOK EŞLİLİK

- ❖ Müslüman Osmanlı ailesinin çok zevceli bir düzene dayandığı yaygın bir mütearifedir fakat yanlıştır. Osmanlı'da çok eşlilik ne gayri ahlaki ne de gayri kanunidir ama hoş karşılanmaz. “Gül üstüne gül koklamak” hemen hiçbir ailede tahammül edilen bir durum değildir.

ÇOK EŞLİLİK

- ❖ Kuzey Türkleri arasında yoktur, Rumeli'de hemen hemen hiç görülmez, Anadolu'da yaygın değildir. Dar bir olgudur, Fazla abartılan bir sorundur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilginç bir tedbir aldığını görürüz: “Eş kuma getirirse, zevceye boşanma hakkı doğar.”

OSMANLI'DA ÇOCUK

- ❖ Osmanlı'da çocuk sayısının fazla olmadığıнын nedeni doğum oranının düşükliğünden değil ölüm oranının yüksekliğindedir.
- ❖ Osmanlı'nın ilk tahsil kurumları bizim edebiyatımızda eleştiri konusu olmuştur.Örn: Ahmet Rasim, Falaka.
- ❖ Oysa ülkemize gelen Protestan papazı Solomon Schweiger bizim okullardaki cezalandırma yöntemini pek hafif ve insani bulmakta; bu okullar için “ Şefkatli hoca ve uyumlu gençlik” tasvirini kullanarak kendi sistemini eleştirir.

SCHWEIGER SEYAHATNAMESI

- ❖ Constantinopel şehrinin çocukları:
- ❖ Öğretmenin evi neresiyse okul orasıdır.
- ❖ Hristiyanlarda falaka çocuğu sakatlar.

OSMANLI'DA ÇOCUK

❖ Okuma alışkanlığı edinemeyen bir toplum oluşumuz, geçmişte çocuğa yönelik metinlerin nispeten azlığıyla anlaşılıyor. Kuşkusuz çocuklara sözlü bir eğitim ve kültür aktarılmıştır.(masal, efsane, dini bilgiler, kıssalar, enbiya)

OSMANLI'DA ÇOCUK

- ❖ Refik Halid: “Eski toplumun çocuğu, her merdiven başında bir şaman, bahçedeki ağacın tepesinde bir gulyabani, mutfaktaki ağacın içinde veya bahçe duvarının yıkıntıları arasında cinler, periler arardı.”(Üç Mumlu Şamdan / Arkadaş yay. İstanbul 1991 s.89)

OSMANLI'DA ÇOCUK

- ❖ Hammer Gazali'nin, "Ey Çocuk" eserini tercüme etmesinin nedeni Pedagojinin bir uygarlığın aynası olmasıdır.
- ❖ Geleneksel toplumun çocuğu anaokulunda değil, mahallelerde akraba ve komşular arasında toplumsallaşır. Bugün çocuklara mahsus bir dil, sevgi içeren hitap biçimi ve bundan oluşun folklor tarihe karışmıştır.

AİLENİN TÜKETİMİ

- ❖ Schweiger, Türk evlerini değersiz bulur; hatta üst sınıf evleri için dahi olumsuz kanaat sarf eder: “Çamur yığının, aslında böyle nesneyi harpte yenilip, bırakıp kaçsa çok hayıflanmaz.”
- ❖ Osmanlı hayatında tüketim kısıtlıydı. Ör: ayna lüks eşyadan sayılırdı.

TÜRK AİLESİ BESLENME BİÇİMLERİ

- ❖ Hans Dernschwam:“ Herkesin kuşağında bir kaşık.”(Çorba içme geleneğini vurguluyor)
- ❖ Anadolu pazarlarında en çok satılan sebzelerden biri lahanadır.(Turşu)
- ❖ Her evde tükenmez denen ve bir küpte mayalandırılan, hoş tadı olan meyve suyu tas tas içilirdi.

TÜRK AİLESİ BESLENME BİÇİMLERİ

- ❖ Türk kadını dışarıda çalışsa bile konserve ve hazır gıdaya uzun süre direnmiştir.
- ❖ Şeker lüks maddedir.(19.yy'da ülkemize girmiştir.)
- ❖ Geleneksel tatlılar bal ve pekmeze yapılırdı.
- ❖ Avusturya ve Rusya'nın şeker pazarı Osmanlı'dır.

TÜRK AİLESİ BESLENME BİÇİMLERİ

- ❖ Mordmann: “Buranın(Nevşehir) patatesi, Adapazarı ve Avrupa patatesiyle mukayese edilemeyecek derecede lezzetlidir.
- ❖ İnsanlar günün yarısını mutfakta geçirir ancak sofrada fazla vakit geçirilmez. Sohbet, yemekten sonra çay ve kahveyle olur.
- ❖ Mordmann Ankara'dan geçerken: “Ne kadar büyük bir şans, buradaki kadınların hepsi çalışkan. Bahşışı kime vereceğinizi bilemiyorsunuz, herkes çalışıyor. Diyor.

TÜRK AİLESİ BESLENME BIÇIMLARI

- ❖ Sulođlu diye bir zengin(Ankara'da) Modmann'a Őunları söylüyor: “ Oğullarım İzmir'den kız istemiŐlerdi, müsaade etmedim onlar tembel olur.” demiŐ.
- ❖ Bu not çok önemlidir çünkü Türkiye kapitalizmini hazırlayan nedenlerden biridir.
- ❖ Rönesans'ta da bu böyledir normal zengin aileden kadınlar sürekli çalıŐırlar, hizmeti tembelin rahatını sağlayacak biri değil de işi yetiŐtirmek için bir yardımcıdır.

19 YY. DA AILE YAPISINDA DÖNÜŞÜM

- ❖ Tanzimat döneminin tek amacı vardı: İdare de dönüşüm...
- ❖ Devlet bu dönemde yedi iklim dört bucağa yayılan tebaasının nasıl yaşadığını iyi kötü öğrenmek istiyor.(devlet, Yemenlilerin öğleden yatana kadar çiğnedikleri kat yaprağıyla bile ilgileniyor.)
- ❖ 1876 Kanun-i Esasi bir İslam ülkesinde ilk defa laik hukuk düzenine geçişin temellerini hazırlayan bir belgedir.

19 YY. DA AILE YAPISINDA DÖNÜŞÜM

- ❖ İslam hukuku monist(tek hakimli) yargılama usulüyle yönetiliyordu. Avrupalılaştan Osmanlı yargı düzeninde, istinaf ve temyiz gibi müesseselerle, mahkemeler bir hiyerarşiye bağlanıyordu.

19 YY. DA AILE YAPISINDA DÖNÜŞÜM

- ❖ 19.yy'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu, tebaaya adaletin iki çeşit mahkemede(şer'i ve nizami) iki ayrı sistemdeki kanunlarla dağıtıldığı, eğitimin iki tür yapıldığı, bürokraside iki sınıf memurun yan yana çalıştığı(daha doğrusu birbiriyle çeliştiği), iki tür dünya görüşünün birbiriyle çatıştığı bir toplum sistemi halinde ömrünü tamamlamıştır. Bunun idari ve sosyal hayatta yarattığı sancıları, son nesil Osmanlı aydınları çektiler.

19 YY. DA AILE YAPISINDA DÖNÜŞÜM

- ❖ Nikah akdi yapan ilk çift (çok eşli zevcin boşanma hakkı) Halide Edip ve Salih Zeki Bey'dir.(Zeki Bey ikinci kez evlendiği için)
- ❖ Türkiye'de işsizlik aile içi dayanışmayla çözümlenir. Zira Türkiye'de ücretli kesimlerin geniş ailede(üç kuşak bir arada) yaşamaları ve ortak tencere kaynatmaları iktisadi bunalım geçiren toplumda gerekli bir tampon kurum olabilir.

19 YY. DA AILE YAPISINDA DÖNÜŞÜM

- ❖ (Üç kuşak ailenin parçalanması)“ Çekirdek aile” ve bu ailenin tüketim toplumu şartlarında yaygınlaşması, bu ailede otorite parçalanmasına, işgücü aşınmasına neden oluyor. Üçüncü kuşağın eğitimi ve bakımı henüz bu alanda anonim müesseselerin gelişmediği toplumumuzda büyük meseleler meydana getiriyor.

19 YY. DA AILE YAPISINDA DÖNÜŞÜM

- ❖ Aile içi işbölümüyle çözümlenecek sorunlar çekirdek ailede büyüyor. Tüketim kalıpları, çekirdek ailede sorunlara sebep oluyor. Bu da aile kurumunda huzursuzluk ve başarısızlığa sebep oluyor.